

A - 75044

NELJAS EESTI LOODUSTEADLASTE PÄEV
18. JA 19. MÄRTSIL 1940
TARTUS

ETTEKANNETE KOKKUVÕTTEID

Tartus 1940

Eesti Teaduste Akadeemia juures oleva Loodusuurijate Seltsi kirjastus

ulatav otsmoreen, mida nimetame Põhja-Eesti peamiseks otsmoreeniiks. Umbes Aserist ida poole on jääserv selle otsmoreeni kuhjumisel jäänud juba Soome lahe kohale. Otsmoreeni kõige idapoolsemaks üliüks meie mandril on suur moreenkaar Uljaste kohal. Kunda jõe ja Sonda vahemikus. Sellest lääne poole järgneva kupliine moreenkuhjatüüp Rakverest lõunas. Järvamaa—Harjuma metsasel ja soisel piirilal, nn. Kõrvemaal, näeme korrapäraseid kaarjast seljakulist koosnevat kahekordset otsmoreenahelikku mis ulatub siin üldjoontes edela poole, Väandra suunas. Väandras algab suur otsmoreenkaar, mis käib läbi kogu Põhja-Pärnumaa (L a a s i, 1937). Selle lõunapoolseks jätkuks võib pidada otsmoreenmoodustisi Saaremaal. Viimaste seas köidab eriti tähelepanu nn. Saaremaa keskkõrgustik, mis suundub merre pika Sørve poolsaarena.

5) L o o d e - E e s t i o t s m o r e e n. Ka selle kirdetüüp jääb juba mere kohale. Eesti mandril olevaist servmoodustist kuuluvad siia kõige pealt suured glatsifluviaalsed deltakuujatised Harju- ja Virumaa piirilal, Kuusalu ja Kunda vahemikus. Läänes ulatuvad need üles paelavale, mattes osaliselt endi alla paekalda, idas aga levivad paekalda jalamil. Edasi lääne poole näeme sama jääserva asendi märgina kupliisi moreenkuhjatüüpi üleva paelaval Kuusalu ja Maardu vahemikus ning siis jälle ulatuslikku glatsifluviaalse kruusa ja liiva välja Tallinnast lõunas. Harkust läanes on jällegi lamedaid paebruusa kühmi ja künniseid umbes Nissini ja siit Palivereeni selgekujuline otsmoreenseljakk. Otsmoreen jätkub madalamate künniste ja kühmade ahelikuna üle Ridala, Puise ja Suure väina Hiiumaal. Viimasel on kõige märgitavamad otsmoreenkuhjatised Kõpu poolsaarel.

Jälgides mannerjää taandumiskäiku nende lähidalt kirjeldatud peamiste otsmoreenide varal näeme, et jääserv on Eesti pinnal säilitanud peaaegu kogu aja kolm suuremat jääkeelt Peipsi — Pihkva järve, Väike-Emajõe — Võrtsjärve — Kõrvemaa ja Astijärve — Pärnu madaliku joonel, mille vahel oleval kõrgemal joontel jääserv on taganenud kiiremini ning moodustanud iseloomukaid lahti.

DILUVIAALSTRATICGRAAFIAST EESTIS.

K. O r v i k u.

Diluviaalstraticgraafilised küsimused seoses Eesti alaga kuni Rõngu leinuni 1938. a. lõpul (vt. EESTI LOODUS 1939, nr. 1) olid võrdlemisist üldist laadi. Alles Rõngu leid tõi Eesti diluuviumi liigestusse rohkem konkreetstust. Uhtlasi andis Rõngu leid tõuke diluviaalstraticgraafiliste uurimiste hoogsamaks läbiviimiseks, kusjuures vastavaid töid on rahaliselt toetanud Eesti Teaduste Akadeemia, kuna tõhusat kaastabi on andnud T. Ü. Geoloogia-instituut. Kõige selle tulemusel on seni lisandunud Rõngu leikukohale veel teisi interglatsiaalseid leinukohti, milledest kogutud materjal on läbitöötamisel.

Esialgelt võib Eesti seniseid interglatsiaalseid leiukohti oma ilmelt liigitada kahte rühma:

- 1) organogeensed setted glatsiaalsete setete vahel — Rõn g u. Karuküla;
- 2) varvilised savid fossiilidega, vaheldumisi glatsiaalsete setetega — K a r e a, Nõuni.

Maa-aliselt kõik senised interglatsiaalsed leiukohad asuvad Lõuna-Eestis, alal, kus diluviaalsed setted meil on üldiselt paksemad, kui Eesti põhjapoolsetel aladel.

Diluviaalstratigraafiliselt suurima väärtusega on esimese rühma leiukohad, kuna orgaanilistes setetes leiduvad orgaanilised jäänuused, eriti puutolmuterad, võimaldavad küllalt veenvalt segitada nende setete vanust ja leida vastavaid stratigraafilisi rööbitsi. Nii Rõngu materjalide tolmuterade-analüüsid, mis teostatud dr. P. W. T h o m s o n'i pool, näitavad päris ilmekalt, et sealsed setted on tekkinud viimases, s. o. Riss-Würmi-interglatsiaals, kusjuures see interglatsiaal ka Eesti alal oli soojalembene — sellest kõnelevad peate vastavate tolmuterade leidude ka tolleaegsete iseloomulikkude taimede, nagu *Carpiras'e*, *Majats'e*, ja eriti *Brasenia* seemnete leid. Viimase interglatsiaali tema iseloomulikul kujul kindlakstegemine Eestis pakub huvi ka laiemas ulatuses.

Teise rühma leiukohad ei anna omaette võttes enam nii kindlaid tõendusisi oma interglatsiaalsest vanusest, sest nendes puuduvad interglatsiaalselt soojaperioodi tõendavad materjalid — on olemas vaid arktiliste taimede, nagu *Betula nana*, *Dryas octopetala* jt, ning magnevee tigitde ja karpide kodusid sisaldavaid saviseid vaheldumisi erivanusele põhimoreeniidega. Sealjuures vanem põhimoreen sarnaneb Rõngu organogeensete setete all lamava Riss-põhimoreeniaga. Arvesse võttes kõiki oleval võrdlusmaterjalile ja lasuvustingimusi tuleb vähemalt Kamera profiilis leiduvaid arktiliste fossiilidega kihte vähemalt osalt lugeda Riss-Würmi-interglatsiaali kuuluvaiks. Samas profiilis leidub fossiile ka tüüpilise Riss-põhimoreeni all lamavais savides, mis seega võiksid olla koguni Mindel-Riss-interglatsiaali vanused.

Interglatsiaalsete leidude kindlakstegemine on võimaldanud paremat ja kindlamat seisukohta võtta ka mannerjääsete (põhimoreeniide ja glatsiffuviaalsete setete) vanuse suhtes Eestis. Juba C. G. r e w i n g'ist saadik on Lõuna-Eestist kohati tuntud peate pinnalise tavaliselt punakas-pruuni põhimoreeni veel teine vanem, hall põhimoreen, mille vanus seni aga lahiseks jäi. Interglatsiaalleidude põhjal võib nüüd seda vanemat moreeni lugeda Riss-mannerjää põhimoreeniiks. Ning arvestades kihituseloomu ja selle põhimoreeni ilmet võib nüüd seda halli põhimoreeni Riss-aegseks lugeda ka siis, kui ta ei ole otseses seoses interglatsiaalsete setetega, nagu Otepääl, Päidlas. Vastavalt sellele tuleb arvestada ka seda, et meil esinevad glatsiffuviaalsed setted ei ole kaugeltki tekkinud ainult Würmi-mannerjää taandumise ajal, vaid et neist osa on tekkinud varemgi — Würmi-

mannerjää pealetungil ja seoses Riss-mannerjääga, osalt võib-olla koguni varem.

Kogunenud vaatluste põhjal võib samuti oletada, et Lõuna-Eestis kus diluviaalsete setete paksum kohati on võrdlemisi suur, nagu Otepääl ümbruses, Põhja-Tartumaa suurvoorte alal ja mujal, esinevad diluviaalsed setted suurel määral on vanemad Würmi-ajast, sealjuures nad võivad olla tugevasti dislokeeritud. Seda asjaolu tuleks edaspidist diluviaalgeoloogilistel uurimistel senisest suuremal määral arvestada.

Ühtlasi näitavad viimase aja tööd Eesti diluviaalstratigraafia alal, et need leidud on võimaldanud vastavat küsimust senisest palju ulatuslikumalt käsitleda ja väärtuslikke tulemusi saavutada.

HILJSJÄÄJA, JÄÄPAISJARVEDE JA JOLDIA MERE TASEMED POHJA-EESTIS.

A. L a a s i.

R a m s a y poolt tema töös „Niveaunderschiebung. Eisgestaute Seen und Rezeption des Inlandeises in Estland“, Fennia 52, käsitletud Eesti jääpaisjärvede ja nende le j ä r g n e n u d B a l t i j ä ä p a i s j ä r v e d e n i v o o d e s t t ö s t e t a k s e e s l e m a r k a n t e m a d s t a a d i u m i d . E s m a k o r d s e i t k ä s i t e l l a k s e J o l d i a m e r e t a s e m e i d j a n e n d e k u l g u m e i l .

KULTUURMAASTIKU MÕISTE.

E. M a r k u s .

Loodus- ja kultuurmaastikku käsitlemis küsimel, millised on kummagi erinevad tunnused, kus tuleb tõmmata piirjoon nende kahe mõiste vahel. Rakendades kultuurmaastiku uurimisel koroloogilisi ning korogoneetilisi meetodeid, määrame esimeste abil kindlaks maastiku iseloomu ning viimaste kaudu märgime ära kultuurmaastiku arenemisastmed. Seejuures selgub, et kultuurmaastikku on raske püüritella loodusmaastikust neil juhtudel, mil ta asub tõusuastmes. Langedades kultuurmaastikus rõhu noile nähtustele, mis tekivad inimese tahtelise tegevuse läbi, eraldame kultuurmaastiku mõiste käsitlemisel juhud, kus inimene absoluutselt sõltub looduslikust ümbrusest, ning ühendame kultuurmaastiku eritunnuseks maastikulised nähtused, mis kujunevad inimese vaba tahte tulemusena.